

Spis rzeczy

Jadwiga Bodzińska, *Przedmowa* 5

Część I. O istocie i tworzeniu dzieła sztuki

Rozdział I. O istocie dzieła sztuki 13

I

Przedmiot tego badania. – Metoda zastosowana. – Poszukiwanie zespołów, od których zależą dzieła sztuki. – Pierwszy zespół: dzieło całkowite artysty. – Drugi zespół: szkoła, do której należy. – Przykłady: Shakespeare i Rubens. – Trzeci zespół: współobywatele jego i współcześni. – Przykłady: Grecja starożytna, Hiszpania w wieku XVI.

Zespoły te stanowią o powstaniu i cechach dzieł sztuki. – Przykłady: tragedia grecka, architektura gotycka, malarstwo holenderskie i tragedia francuska. – Porównanie temperatury i wytworów fizycznych z temperaturą i wytworami umysłowymi. – Zastosowanie tej metody do historii sztuki włoskiej.

Cel i metoda estetyki. – Przeciwiństwo metody dogmatycznej i metody historycznej. – Zaniechanie przepisów i poszukiwanie praw. – Sympatia dla wszystkich szkół. – Analogia estetyki z botaniką; analogia nauk moralnych z naukami przyrodniczymi.

II

Co jest przedmiotem sztuki? – Poszukiwanie doświadczalne, nie zaś idealne. – Dość stosować porównania i wyłączenia do dzieł sztuki.

Podział sztuki na dwie grupy: z jednej strony malarstwo, rzeźba, poezja; z drugiej architektura i muzyka. – Przedmiotem dzieła sztuki jest na pozór naśladowanie. – Dowody wzięte z doświadczenia codziennego. – Dowody wzięte z historii wielkich ludzi. – Michał Anioł i Corneille. – Dowody wzięte z historii sztuki i literatury. – Malowidła starożytne w Pompejach i Rawnie. – Styl klasyczny za Ludwika XIV i styl akademicki za Ludwika XV.

III

Naśladowanie bezwarunkowo dokładne nie jest celem sztuki. – Dowody, których dostarczają odlewy, fotografia, stenografia. – Porównanie portre-

tów Dennera z portretami van Dycka. – Niektóre rodzaje sztuki są umyślnie niedokładne. – Porównanie posągów starożytnych z podobami ubranymi w Neapolu i w Hiszpanii. – Porównanie prozy z wierszami. – Dwie *Ifigenie* Goethego.

IV

Z całego przedmiotu dzieło sztuki naśladuje stosunek i zależność wzajemną części. – Przykłady ze sztuki rysowniczej. – Przykłady literackie.

V

Dzieło sztuki nie poprzestaje na odtwarzaniu stosunku części. – Przeinaczenie umyślnie tego stosunku w największych szkołach. – Zasada tego przeinaczenia u Michała Anioła i u Rubensa. – Posągi na grobie Medyceuszów. – *Kiermasz*. – Artysta przeinacza stosunek części w taki sposób, aby cecha istotna stała się widoczniejsza.

Określenie cechy istotnej. – Przykłady: lew jako zwierzę mięsożerne. – Niderlandy jako kraj warstwy napływowej.

Doniosłość cechy istotnej. – Nie jest ona dostatecznie wyraźna w naturze i to daje początek sztuce, obowiązanej uzupełniać naturę. – Przykłady tego wyrazu niedostatecznego we Flandrii za czasów Rubensa i we Włoszech za czasów Rafaela.

Zgodność wyobraźni artystycznej z tym określeniem sztuki. – Dwie cechy talentu artystycznego: żywe wrażenie samorzutne i wpływ tego wrażenia na urabianie wrażeń pobocznych.

Rzut oka na drogę przebytą. – Rozwój stopniowy metody. – Określenie dzieła sztuki.

VI

Dwie części tego określenia. – O ile ono odpowiada pojęciu muzyki i architektury? – Różnica pomiędzy pierwszą grupą sztuk a drugą. – Pierwsza odtwarza stosunki organiczne i moralne, druga kombinuje stosunki matematyczne.

Stosunek matematyczny odczuwany przez zmysł wzroku. – Różne klasy tego stosunku. – Zasada architektury.

Stosunek matematyczny odczuwany przez zmysł ducha. – Różne klasy tego stosunku. – Zasada muzyki. – Druga zasada muzyki, analogia pomiędzy dźwiękiem a krzykiem. – Przez tę cechę muzyka wkracza w dziedzinę pierwszej grupy sztuk.

Określenie podane stosuje się do wszystkich sztuk.

VII

Wartość sztuki w życiu ludzkim. – Czynności egoistyczne, których przedmiotem jest zachowanie osobnika. – Czynności społeczne, których przedmiotem jest zachowanie grupy i gatunku. – Czynności bezinteresowne, których celem jest zastanawianie się nad przyczynami i istotą rzeczy. – Dwie drogi, po których się dochodzi do tego zastanawiania się: nauka i sztuka. – Wyższość sztuki.

Rozdział II. O tworzeniu dzieła sztuki 36

I

Prawo ogólne tworzenia dzieła sztuki. – Pierwsza formuła. – Dwa rodzaje dowodów: jeden z rozumowania, drugi z doświadczenia.

II

Przedstawienie ogólne działania otoczenia. – Porównanie temperatury fizycznej z temperaturą moralną. – Obydwie działają przez wyłączenie i dobór naturalny.

III

Przedstawienie szczegółowe działania otoczenia.

Przypadek uproszczony, stan nieszczęścia i smutku powszechnego. – Artysta jest zasmucony wskutek osobistego udziału w nieszczęściu. – Wskutek smutnych idei swoich współczesnych. – Wskutek zdolności wyróżniania cechy widocznej przedmiotów, która tu jest smutkiem. – Odbiera podmowy i wskazówki tylko co do przedmiotów melancholijnych. – Publiczność rozumie tylko dzieła melancholijne.

Przypadek przeciwny, stan pomyślności i wesołości ogólnej.

Przypadki pośrednie.

IV

Przypadki realne i historyczne. – Cztery epoki i cztery sztuki główne.

V

Cywilizacja grecka i rzeźba starożytna.

Obyczaje greckie w porównaniu z obyczajami innych narodów współczesnych. – Rzeczpospolita. – Człowiek jest próżniakiem, obywatelem i wojownikiem. – Stan wojenny i prawo wojenne w starożytności. – Konieczność

wytwarzania atlety. – System spartański ludzkich stad i dzieci armii. – Gimnastyka w innych częściach Grecji.

Zgodność pojęć i obyczajów. – Nagość nie wydaje się nieprzyzwoita. – Igrzyska olimpijskie. – Orchestryka. – Bóg doskonały jest ciałem doskonałym.

Powstanie rzeźby. – Posągi atletów. – Posągi bogów. – Jak artyści wynajdują i przedstawiają ciało doskonałe? – Dlaczego rzeźba im wystarcza? – Ciało nie jest podporządkowane głowie. – Olbrzymia ilość posągów.

VI

Cywilizacja wieków średnich i architektura gotycka.

Upadek świata starożytnego, zmiążdżenie rzeczypospolitych, cesarstwo rzymskie. – Wielokrotne najścia barbarzyńców. – Łupiestwo feudalne, głody i zarazy. – Nieszczęście powszechne.

Wpływ na umysły. – Smutek i zniechęcenie do życia. – Wrażliwość przesadzona i miłość rycerska. – Potęga religii chrześcijańskiej.

Powstanie architektury gotyckiej. – Ogrom budynku. – Półciemność wewnętrzna i światło przekształcone przez szyby. – Symboliczność form. – Ostrołuk. – Ubieganie się o olbrzymiość i fantastyczność. – Powszechność tej architektury.

VII

Cywilizacja francuska wieku XVII i tragedia klasyczna.

Tworzenie się monarchii prawidłowych. – Baronowie feudalni stają się dworzanami. – Dworzanin jest domownikiem mającym poważanie. – Ognisko życia dworskiego znajduje się we Francji za Ludwika XIV.

Osobistością wzorową jest wielmoża-dworak. – Charakter jego. – Duma, odwaga, wierność. – Grzeczność, obycie światowe, sprawność.

Zgodność charakteru i smaku panującego. – Ubieganie się powszechne o poprawność i szlachetność. – Sztuka rysowania. – Styl pisarzy. – Tragedia. – Złagodzenie prawdy nagiej. – Prawidłowość kompozycji. – Łatwość wysłowienia. – Wszystkie postaci są osobistościami dworskimi. – Uczucia arystokratyczne i poszanowanie konwenansów. – Wprowadzenie tragedii francuskiej w całą Europie.

VIII

Cywilizacja współczesna i muzyka.

Rewolucja francuska. – Plebejusz nabywa praw równości cywilnej. – Maszyny, dobra policja, łagodność obyczajów powiększają dobrobyt. – Przy-

rost potrzeb i wymagań ludzkich. – Osłabienie tradycji. – Wyswobodzenie się i błąkanie moralne umysłów.

Wpływ tego stanu rzeczy na umysły. – Osobistością panującą jest zuchwalec marzycielski i smutny. – Choroba wieku.

Działanie tego stanu umysłu na dzieła sztuki. – Nowe formy literackie. – Poezja liryczna i filozoficzna. – Zepsucie i nowe pomysły w sztuce rysowniczej. – Rozwój muzyki.

Powstanie muzyki w Niemczech i we Włoszech. – Rozkwit jej zgadza się z wielkim odnowieniem pojęć nowoczesnych. – Dlatego też celuje ona w wyrażaniu uczucia nowoczesnego. – Wnioski wyprowadzone z jej zdolności do naśladowania krzyku. – Wnioski wyprowadzone z tej właściwości, że nie przedstawia ona kształtów. – Rozlanie się powszechne muzyki.

IX

Prawo tworzenia dzieł sztuki. – Druga formuła. – Cztery człony serii. – Położenie ogólne; zdolności i potrzeby, jakie ono rozwija; osobistość panująca; sztuka, która ją wyraża lub do niej się zwraca. – Połączenie członów. – Zastosowanie praktyczne prawa przy badaniach historycznych.

X

Zastosowanie do czasu obecnego. – Z odnowieniem otoczenia sztuka się odnawia. – Odnowienie otoczenia współczesnego. – Wnioski i nadzieje na przyszłość.

Część II. Malarstwo z czasów Odrodzenia we Włoszech

Rozdział I. Cechy malarstwa włoskiego 67

Przedmiot tego badania. – Prawo ogólne rządzące tworzeniem dzieła sztuki. – Zastosowanie do sztuki włoskiej z czasów Odrodzenia.

Zakres i granice epoki klasycznej. – Cecha wieku poprzedniego. – Cecha wieku następnego. – Wyjątki pozorne. – Jak się je tłumaczy?

Cechy malarstwa klasycznego. – W czym różni się ono od malarstwa flamandzkiego? – W czym różni się ono od malarstwa pierwotnego?

W czym różni się od malarstwa współczesnego? – Przedmiotem jego właściwym jest idealne ciało ludzkie.

Rozdział II. Warunek pierwszorzędny 71

Okoliczności, w jakich malarstwo to powstało. – Rasa. – Cecha właściwa wyobraźni włoskiej. Różnica pomiędzy wyobraźnią. – Różnica pomiędzy wyobraźnią włoską a francuską.

Zgodność tej zdolności przyrodzonej i środowiska historycznego. – Dowody. – Wielcy artyści z czasów Odrodzenia nie są odosobnieni. – Stan sztuki odpowiada pewnemu stanowi ducha.

Rozdział III. Warunki drugorzędne 74

Warunki niezbędne pojawiania się wielkiego malarstwa. – Kultura umysłu.

Skorożrzałość kultury nowoczesnej we Włoszech. – Powód tej skorożrzałości. – Bystra inteligencja rasy. – Włochy mniej zgermanizowane niż reszta Europy.

Porównanie Włoch wieku XV z Anglią, Niemcami i Francją. – Cześć talentów i uciech umysłowych. – Humanisci z wieku XV. – Ich odkrycia. – Ich piśma. – Ich wziętość. – Nowi poeci włoscy. – Ich doskonałość. – Wielka ich liczebność. – Ich powodzenie.

Il Cortegiano Baltazara de Castiglione. – Osobistości. – Pałac. – Salon. – Rozrywki. – Rozmowy. – Styl. – Wizerunki skończonego dworzanina i skończonej damy.

Rozdział IV. Warunki drugorzędne (ciąg dalszy) 85

Inny warunek niezbędny do pojawienia się wielkiego malarstwa. – Obrazy samorzutne.

Porównanie Włoch wieku XV z narodami nowoczesnymi. – Niemcy. – Upodobanie do filozofii abstrakcyjnej. – Wpływ przyzwyczajenia do rozmyślań na malarstwo niemieckie. – Anglia. – Panowanie interesów. – Wpływ zajęć praktycznych na malarstwo angielskie. – Francja. – Malarstwo literackie w przeciwieństwie do malarstwa malowniczego. – W czym umysł wieku XIX różni się od umysłu z XV? – Praca, współzawodnictwo, podniecenie w demokracjach scentralizowanych i przemysłowych.

Włochy w wieku XV. – Pomierna wielkość miast. – Pomierna potrzeba wygód. – Pole dla ambicji jest mniej otwarte. – Równowaga obrazów i pojęć.

Równowaga obrazów i pojęć rozerwana przez cywilizację. – Wyobraźnia nowoczesna jest niedostateczna lub chorobliwa. – Wyobraźnia we Włoszech w wieku XV jest bujna i zdrowa.

Dowody wyprowadzone ze stroju i obyczajów. – Maskarady, zjazdy, orszaki konne i wystawność. – „Tryumfy” Florencji.

Ubieganie się o rozkosz dla oczu, a w ogólności o rozkosz dotykálną. – Epikureizm i niedowiarstwo. – Sąd Lutra i Savonaroli. – Życie domowe i obyczaje Medyceuszów. – Poganizm dworu rzymskiego. – Polowania i festyny Leona X. – Stan pośredni umysłów pomiędzy cywilizacją niedostateczną a cywilizacją zanadto wielką.

Rozdział V. Warunki drugorzędne (ciąg dalszy) 96

Trzeci warunek malarstwa. – Okoliczności, które doprowadziły sztukę do przedstawiania ciała ludzkiego.

Charaktery we Włoszech za czasów Odrodzenia. – Obyczaje, które je urobiły. – Brak sprawiedliwości i policji. – Uciekanie się do siły i odwoływanie się do siebie samego. – Zabójstwa i gwałty. – Oliveretto da Fermo i Cezar Borgia. – Teoria mordu i zdrady. – *Władca Machiavela*. – Wpływ tych obyczajów na charaktery. – Rozwój energii, przyzwyczajenie do namiętności tragicznych.

Benvenuto Cellini. – Siła temperamentu. – Bogactwo zdolności. – Zapal i wesołość wylewająca się. – Żywość wyobraźni. – Gwałtowność i popędliwość w działaniu.

Jak te obyczaje i te charaktery przygotowują ludzi do tego, aby rozumieli przedstawione ciało ludzkie? – Znajomość osobista i powszednia ciała. – Zdolność rozumienia form energicznych a prostych. – Wrażliwość na piękno. – Życie i upodobania Włocha z czasów Odrodzenia.

Rozdział VI. Warunki drugorzędne (dokończenie) 116

Streszczenie okoliczności wskazanych. – Powstanie samorzutne i powszechne sztuki rysowniczej. – Jest ona tylko odłamem dekoracji ogólnej. – Obrazy żywe ulic. – *Tryumf Złotego Wieku*. – Pieśni karnawałowe. – *Tryumf Bachusa i Ariadny*.

Warunki ogólne, niezbędne do wytworzenia wszystkich wielkich dzieł. – Oryginalność osobista. – Stowarzyszenia sympatyczne. – Przykłady. – Purytańscy założyciele Stanów Zjednoczonych. – Wojska francuskie w czasie rewolucji.

Pracownia we Włoszech za czasów Odrodzenia. – Artysta jako terminator i towarzysz. – Towarzystwo mistrzów. – Wieczery „Grupy”. – Maskarada „Kielni”. – Przywiązanie patriotyczne do miasta. – Uroczystość we Floren-

cji na przyjazd Leona X. – Festyny, zamówienia i współzawodnictwo dzielnic i stowarzyszeń.

Sprawdzenie prawa wskazanego. – Zmiany odpowiednie do otoczenia i do sztuki. – Szkoła mistyczna. – Szkoła naturalistyczna i naśladownictwo ścisłe. – Szkoła naturalistyczna i wynalezienie formy idealnej. – Szkoła wenecka. – Szkoła Carracciów. – Grecja starożytna. – Wprowadzenie sztuki do krajów zagranicznych. – Związek wskazany nie jest przypadkowy, ale konieczny.

Część III. Malarstwo w Niderlandach

Rozdział I. Przyczyny stałe 129

Dwie grupy ludów w cywilizacji europejskiej. – Włosi wśród ludów łacińskich. – Flamandzi i Holendrzy wśród ludów germańskich. – Charakter narodowy sztuki flamandzkiej i holenderskiej.

I

Rasa. – Przeciwnieństwo ras germańskich i ras łacińskich. – Ciało. – Instynkty i skłonności zwierzęce. – Niższosc ras germańskich. – Wyższosc ras germańskich. – Zdolność do pracy i do stowarzyszania się swobodnego. – Potrzeba prawdy.

II

Naród. – Wpływ klimatu i gruntu. – Cechy fizyczne Niderlandów. – Urabianie umysłu pozytywnego i charakteru spokojnego. – Granice umysłu filozoficznego i literackiego. – Wczesne wydoskonalenie sztuk pożytecznych. – Wynalazki praktyczne. – Zewnętrzne strony, obyczaje i upodobania.

III

Sztuka. – Niższosc malarstwa u innych narodów germańskich. – Przyczyna mierności jego w Niemczech i w Anglii. – Wyśmienitość malarstwa w Niderlandach. – Przyczyny jego wyższosci. – Jego cechy. – W czym ono jest narodowe? – Przewaga kolorytu. – Powód tej przewagi. – Podobieństwo klimatu w Wenecji i klimatu w Niderlandach. – Różnica klimatu w Wenecji i Niderlandach. – Podobieństwo i różnice odpowiednie pomiędzy malarzami. – Rubens i Rembrandt.

Rozdział II. Epoki historyczne 156

I

Pierwsza epoka. – Flandria w wieku XIV. – Energia charakterów. – Pomyślny stan miast. – Upadek ducha ascetycznego i kościelnego. – Przepych i zmysłowość. – Dwór burgundzki i uroczystości w Lille. – Potrzeba malowniczości. – Podobieństwo i różnice pomiędzy Flandrią a Włochami. – Zachowanie we Flandrii uczucia religijnego i mistycznego. – Zgodność cech sztuki z cechami otoczenia. – Cześć życia doczesnego i wiary chrześcijańskiej. – Typy, wykupłość, krajobraz, strój, przedmioty, wyraz, uczucie od Huberta van Eycka aż do Kwintyna Messysa.

II

Druga epoka. – Wiek XVI. – Wyswobodzenie umysłów i polemika przeciwko duchowieństwu. – Obyczaje malownicze i zmysłowe. – Uroczystości i wjazdy szkół retorycznych. – Przetworzenie się stopniowe malarstwa. – Przewaga przedmiotów świeckich i ludzkich. – Zapowiedź nowej sztuki. – Wpływ wzorów włoskich. – Nieproporcjonalność sztuki włoskiej i umysłu flamandzkiego. – Styl dwoisty i niedostateczny nowej szkoły. – Wzrastający wpływ mistrzów włoskich, począwszy od Jana z Mabuzy aż do Ottona Vaeniusa. – Przetwanie stylu i ducha narodowego w malarstwie rodzajowym, krajobrazowym i portretowym. – Rewolucja w roku 1572. – Rozdwojenie się narodu i sztuki.

III

Trzecia epoka. Tworzenie się Belgii. – Jak ona staje się katolicką i podwładną? – Panowanie arcyksiążąt i poprawa kraju. – Wznowienie wyobraźni i pojęcie zmysłowe życia. – Szkoła wieku XVII. – Rubens. Podobieństwa i różnice pomiędzy tą sztuką a sztuką włoską. – Dzieło jest katolickie z nazwy, a pogańskie z gruntu. – W czym jest ono narodowe. – Pojęcie ciała żywego. – Crayer, Jordaens i van Dyck. – Zmiana stanu politycznego i otoczenia moralnego. – Koniec wieku malowniczego.

IV

Czwarta epoka. – Tworzenie się Holandii. – Jak ona staje się republikańską i protestancką. – Rozwój instynktów pierwotnych. – Bohaterstwo, tryumfy i pomyślność narodu. – Wznowienie i swoboda pomysłowości oryginalnej. – Cechy sztuki włoskiej i klasycznej. – Obrazy z portretów. – Przedstawienie życia rzeczywistego. – Rembrandt. – Jego pojmowanie świata, człowieka i boskości. – Początek upadku około roku 1667. – Wojna z roku 1672. – Sztuka ciągnie się aż po pierwsze lata wieku XVIII. – Osłabienie i ponizienie Holandii. – Zmniejszenie się energii czynnej. – Upadek sztuki narodo-

wej. – Czasowe przetrwanie drobnej rodzajowości. – Łączność ogólna pomiędzy otoczeniem a sztuką.

Część IV. Rzeźba w Grecji

Rozdział I. Rasa 201

Rzeźba w Grecji. – Co nam z niej pozostało? – Niedostateczność dokumentów. – Konieczność badania środowiska.

I

Wpływ środowiska fizycznego na ludy niemowlące. – Pokrewieństwo pomiędzy Grekiem a Latynem. – Okoliczności, wskutek których dwie cechy się rozbiegają. – Klimat. – Skutki jego łagodności. – Grunt górzysty i biedny. – Powściągliwość mieszkańców. – Obecność morza ze wszystkich stron. – Podnieta do splawiania. – Grecy żeglarze i podróżnicy. – Spryt ich wrodzony i wykształcenie skoroźrzałe.

II

Wskazówki tej cechy w ich historii. – Odyseusz. – Graeculus. – Zamiłowanie do czystej nauki i do dowodu oderwanego. – Pomysłowość w naukach. – Poglądy na całość w filozofii. – Gaduły i sofisci. – Smak attycki.

III

Nic olbrzymiego w naturze otaczającej. – Góry, rzeki, morze. – Dokładność wypukłości, przejrzystość powietrza. – Skutek analogiczny układu politycznego. – Małe rozmiary państwa w Grecji. – Zdolności nabyte umysłu greckiego do pojęć określonych i wyraźnych. – Wskazówki tej cechy w ich historii. – Religia. – Słabe poczucie wszechświata. – Pojęcie kosmosu. – Bogowie ludzcy i uwarunkowani. – Grek kończy na igraniu z nimi. – Polityka. – Niezależność kolonii. – Grody nie umieją się jednoczyć. – Granice i kruchość państwa greckiego. – Całość i rozwój natury ludzkiej. – Pojęcie doskonałe i ograniczone naszej natury i naszego przeznaczenia.

IV

Piękność kraju i nieba. – Naturalna wesołość rasy. – Potrzeba szczęścia żywego i wzruszającego. – Wskazówki tej cechy w ich historii. – Arystofanes. – Pojęcie szczęścia bogów. – Religia jest ucztą. – Przeciwnie cele państwa greckiego i państwa rzymskiego. – Wyprawy, demokracja i zabawy publicz-

ne w Atenach. – Państwo staje się przedsiębiorstwem widowisk. – W nauce i filozofii powaga nie jest zupełna. – Ryzykowne upodobanie do poglądów na całość. – Subtelność dialektyki.

V

Skutki tych braków i tych zalet. – Są oni doskonałymi artystami. – Poczucie stosunków wytwornych, miara i jasność pomysłów, zamiłowanie do piękna. – Wskazówki tych zdolności i tych upodobań w ich sztukach. – Świątynia. – Jej umieszczenie. – Jej proporcje. – Jej budowa. – Jej wytworność. – Jej ozdoby. – Jej malowidła. – Jej rzeźby. – Całkowite i ostateczne wrażenie, jakie się po niej zostaje w umyśle.

Rozdział II. Doba 225

Różnica pomiędzy człowiekiem starożytnym a nowoczesnym. – Życie i umysł są prostsze u starożytnych niż u nas.

I

Wpływ klimatu na cywilizacje nowoczesne. – Człowiek ma więcej potrzeb. – Strój, dom prywatny, gmach publiczny w Grecji i za naszych czasów. – Gmach społeczny, urzędy publiczne, sztuka wojskowa, żeglarstwo niegdyś i dzisiaj.

II

Wpływ przeszłości na cywilizacje współczesne. – Chrześcijaństwo. – Dante i Homer. – Pojęcie śmierci i zaświatowości w Grecji. – Niezgodność pomysłów i uczuć człowieka nowoczesnego. – Różnica pomiędzy językami nowoczesnymi a starożytnym greckim. – Kultura i wykształcenie dawne w porównaniu z kulturą i wykształceniem nowoczesnym. – Cywilizacja pierwotna i nowa w przeciwieństwie do cywilizacji urobionej i złożonej. – Gimnastyka. – Czym była za czasów Homera? – Wznowienie jej i przekształcenie przez Doryjczyków. – Zasada państwa, wykształcenia i gimnastyki w Sparcie. – Naśladowanie lub wprowadzenie obyczajów doryckich przez innych Greków. – Wskreszenie i rozwój igrzysk. – Gimnazja. – Atleci. – Ważność wykształcenia gimnastycznego w Grecji. – Jego oddziaływanie na ciało. – Doskonałość form i postaw. – Upodobanie do piękności fizycznej. – Modele dostarczane rzeźbie przez gimnastykę. – Posąg następuje po modelu.

III

Oddziaływanie tych różnic na duszę i na sztukę. – Uczucia, postacie i cechy w wiekach średnich, za czasów Odrodzenia i dzisiaj. – Smak starożytny w przeciwieństwie do smaku nowoczesnego. – W literaturze. – W rzeź-

bie. – Wartość ciała rozważanego jako takie. – Sympatia ku doskonałości gimnastycznej. – Cechy głowy. – Mierna ważność fizjonomii. – Zainteresowanie się ruchem fizycznym i spokojem bez wyrazu. – Wzajemna zgodność pomiędzy stanem moralnym a tą formą sztuki.

Rozdział III. Instytucje 241

I

Orchestrzyka. – Jednoczesny rozwój instytucji urabiających ciało doskonale i sztuk urabiających posąg. – Grecja z wieku VII w porównaniu z Grecją za Homera. – Poezja liryczna Greków w porównaniu z liryczną poezją nowoczesną. – Pantomima i deklamacja muzyczna. – Powszechne ich zastosowanie. – Użytek ich w wychowaniu i w życiu prywatnym. – Użytek ich w życiu publicznym i w polityce. – Użytek w obrzędach. – Kantaty Pindara. – Modele dostarczone rzeźbie przez orchesterkę.

II

Gimnastyka. – Czym była za czasów Homera? – Wznowienie jej i przekształcenie przez Doryjczyków. – Zasada państwa, wykształcenia i gimnastyki w Sparcie. – Naśladowanie lub wprowadzenie obyczajów doryjskich przez innych Greków. – Wskrzeszenie i rozwój igrzysk. – Gimnazja. – Atleci. – Ważność wykształcenia gimnastycznego w Grecji. – Oddziaływanie jego na ciało. – Doskonałość form i postaw. – Upodobanie do piękności fizycznej. – Modele dostarczone rzeźbie przez gimnastykę. – Posąg następuje po modelu.

III

Religia. – Uczucie religijne w wieku V. – Analogia pomiędzy tą epoką a epoką Wawrzyńca Medyceusza. – Wpływ pierwszych filozofów i fizyków. – Człowiek czuje jeszcze życie boskie rzeczy naturalnych. – Człowiek spostrzega jeszcze grunt naturalny, z którego wyszły osoby boskie. – Uczucia Ateńczyka na wielkich Panatenejach. – Chóry i igrzyska. – Procesja. – Akropol. – Erechtejon i podania o Erechteuszu, Cekropsie i Tryptolemie. – Partenon i podanie o Palladzie i Posejdonie. – Pallada Fidiasza. – Charakter posągu, wrażenie na widzu, pojęcie rzeźbiarza.

Część V. O ideale w sztuce

Rozdział I. Gatunki i stopnie ideału 273

I

Zdaje się, iż wszystkie cechy mają równą wartość. – Dowody logiczne. – Dowody historyczne. – Różne sposoby traktowania tego samego przedmiotu. – W literaturze: skąpiec, ojciec, kochankowie. – W malarstwie: *Wieszczera Chrystusa* u Rembrandta i u Veronesego; *Mitologie* Rafaela i Rubensa; *Ledy* Leonarda da Vinci, Michała Anioła i Correggia. – Wartość absolutna wszystkich cech ważnych.

II

Większa lub mniejsza wartość rozmaitych dzieł. – Zgodność smaku i sąd stannowczy co do wielu punktów. – Powagę opinii stwierdza sposób, w jaki opinia się ugruntowuje. – Ostatnie stwierdzenie dane przez nowoczesne środki krytyki. – Są prawa określające wartość dzieła sztuki.

III

Określenie dzieła sztuki. – Dwa warunki, które powinno ono wypełnić. – Większa lub mniejsza wartość sztuki, stosownie do tego, czy te dwa warunki są więcej lub mniej wypełnione. – Zastosowanie do sztuk naśladowczych. – Jak i z jakim zastrzeżeniem to samo prawidło stosuje się do sztuk, które nie naśladują?

Rozdział II. Stopień ważności cechy 281

Na czym polega ważność cechy? – Zasada podporządkowania cech w naukach przyrodniczych. – Cecha najważniejsza jest najmniej zmienna. – Przykłady z botaniki i z zoologii. – Sprowadza i wprowadza ona z sobą cechy ważniejsze i mniej zmiennie. Przykłady z zoologii. – Jest ona mniej zmienna, ponieważ jest bardziej pierwiastkowa. – Przykłady z zoologii i botaniki.

II

Zastosowanie tej zasady do człowieka moralnego. – W jaki sposób określić układ podporządkowania cech w człowieku moralnym? – Stopień zmienności ich mierzony przez historię. – Porządek ich stałości. – Cechy chwili i mody. – Przykłady. – Cechy trwające pół okresu historycznego. – Przykłady. – Cechy trwające cały okres historyczny. – Przykłady. – Cechy wspól-

ne narodom tego samego szczepu. – Cechy wspólne całej ludzkości wyższej. – Cechy najbardziej stałe są najbardziej pierwiastkowymi. – Przykłady.

III

Drabina wartości literackich odpowiada drabinie wartości moralnych. – Literatura mody i chwili. – Literatura chwilowego rozgłosu. – *Astrea, Klelia, Euphues, Adonis, Hudibras, Atala*. – Próba i przeciwpróba prawa. – Odosobnione dzieła wyższe pomiędzy dziełami niższymi jednego i tego samego autora: *Gil Blas, Manon Lescaut, Don Kiszot, Robinson Kruzoe*. – Strony niższe w dziele pisarza wyższego: markizowie Racine’a, clowny i rycerze Shakespeare’a. – Trwałość i głębokość cech ujawnionych przez wielkie dzieła literackie. – Dowód zaczerpnięty z nowoczesnego użytku literatur w historii. – Poematy indyjskie, powieści i dramaty hiszpańskie, teatr Racine’a, epepeje Dantego i Goethego. – Cechy powszechne, wyrażone przez pewne dzieła. – *Psalmy, Naśladowanie, Homer, Platon, Shakespeare*. – *Robinson Kruzoe, Kandyd, Don Kiszot*.

IV

Zastosowanie tej samej zasady do człowieka fizycznego. – Cechy bardzo zmienne w człowieku fizycznym. – Odzienie modne. – Odzienie w ogólności. – Właściwości zawodu i stanu. – Ślad epoki historycznej. – Historia niedostatecznie mierzy zmianę cech fizycznych. – Podstawienie cechy pierwiastkowej na miejsce cechy trwałej. – Cechy wewnętrzne i głębokie człowieka fizycznego. – Preparat anatomiczny. – Skóra żywa. – Urozmaicenia rasy i temperamentu.

V

Drabina wartości plastycznych odpowiada drabinie wartości fizycznych. – Dzieła przedstawiające odzienie mody czy odzienie w ogólności. – Dzieła ujawniające właściwości zawodu, stanu, charakteru i wieku historycznego. – Hogarth i malarze angielscy. – Epoki malarstwa włoskiego. – Wiek niemowlęstwa. – Wiek rozkwitu. – Wiek chylenia się do upadku. – Dzieła tu są więcej lub mniej doskonałe, w miarę jak poczucie życia fizycznego jest więcej lub mniej przeważające. – To samo prawo w innych szkołach. – Różne rasy i temperamenty wyrażone przez rozmaite szkoły. – Typ florencki, typ wenecki, typ flamandzki, typ hiszpański.

VI

Wniosek. – Cecha nadaje dziełu swój stopień ważności.

Rozdział III. Stopień dodatności cechy 303

I

Połączenie i wyróżnienie dwóch punktów widzenia.

II

Na czym polega dodatność cechy moralnej. – W osobniku. – Inteligencja i wola. – W społeczeństwie. – Potęga kochania. – Porządek wartości dodatnich w stosunku do cechy moralnej.

III

Odpowiedni porządek wartości literackich. – Typy literatury realistycznej lub komicznej. – Przykłady. – Henryk Monnier. – Nicponioskie powieści hiszpańskie. – Balzac. – Fielding. – Walter Scott. – Molière. – Sposoby używane przez wielkich pisarzy w celu zaradzenia brakom osobistości niższych. – Typy literatury dramatycznej i filozoficznej. – Shakespeare i Balzac. – Typy literatury epicznej i ludowej. – Bohaterowie i bogowie.

IV

Porządek wartości dodatnich w stosunku do cechy fizycznej. – Zdrowie. – Nieskazitelność typu naturalnego. – Uzdolnienia zapaśnicze i przygotowanie gimnastyczne. – Wskazówki szlachetności moralnej. – Granice, w jakich sztuki plastyczne mogą wyrazić życie duszy.

V

Porządek odpowiedni wartości plastycznych. – Typy niezdrowe, skoślawione lub wycieńczone. – Rzeźba starożytna z czasów upadku. – Sztuka bizantyńska. – Sztuka średniowieczna. – Typy zdrowe, ale jeszcze niedoskonałe, pospolite lub grubiańskie. – Malarze włoscy z wieku XV. – Rembrandt. – Mali Flamandzi. – Rubens. – Typy wyższe. – Mistrzowie weneccy. – Mistrzowie florenccy. – Mistrzowie ateńscy.

VI

Wniosek. – Ważność i dodatność rozważanych cech w naturze. – Wyższe harmonie natury i sztuki.

Rozdział IV. Stopień zbieżności efektów 320

I–II

Różne pierwiastki dzieła literackiego. – Cecha. – Pierwiastki jej. – Akcja. – Pierwiastki jej. – Styl. – Pierwiastki jego. – Zbieżność ogólna cechy, akcji i stylu.

III

Różne doby okresu literackiego ustalone według poprzedniego prawa. – Początek wieków literackich. – Zbieżność niezupełna z powodu nieświadomości. – Pieśni rycerskie (*chansons de geste*). – Pierwsi dramaturdzy angielscy. – Koniec wieków literackich. – Zbieżność niezupełna z powodu niezgodności. – Eurypides i Voltaire. – Środek wieków literackich. – Zbieżność zupełna. – Eschylos. – Racine. – Shakespeare.

IV

Różne pierwiastki dzieła plastycznego. – Ciało i jego pierwiastki. – Architektura linii i jej pierwiastki. – Koloryt i jego pierwiastki. – Jak wszystkie te pierwiastki mogą działać zbieżnie?

V

Różne doby historii sztuki są ustalone według poprzedniego prawa. – Epoki pierwotne. – Zbieżność zupełna z powodu niewiadomości. – Szkoły symboliczne i mistyczne we Włoszech. – Giotto. – Malarze realistyczni i anatomiczni we Włoszech. – Zwiastuny Leonarda da Vinci. – Epoki upadku. – Zbieżność niezupełna z powodu niezgodności. – Carracciowie i następcy ich we Włoszech. – Naśladowcy stylu włoskiego we Flandrii. – Epoki rozkwitu. – Zbieżność zupełna. – Vinci. – Wenecjanie. – Rafael. – Correggio. – Powszechność prawa.

VI

Streszczenie. – Zasada doskonałości i podporządkowania w dziełach sztuki.

Przypisy 337

Indeks osób 353